

Rapport

Politieke peiling Tweede Kamer

I&O-peiling Tweede Kamer
11 oktober 2023

Colofon

Electoraal onderzoek TK-verkiezingen 2023

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2023/

Datum

oktober 2023

Auteurs

Peter Kanne
Asher van der Schelde
Maartje van de Koppel

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron (I&O Research) duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

	I&O zetelpeiling: VVD, GL-PvdA en NSC nog dichterbij elkaar	4
1	Opkomst en zetelpeiling Tweede Kamer	8
1.1	Volgen van de politiek	8
1.2	Opkomstverwachting	8
1.3	Zetelpeiling: VVD, GL-PvdA en NSC nog dichterbij elkaar	9
1.4	Switchgedrag sinds Tweede Kamerverkiezingen 2021	12
1.5	Welke partijen worden nog overwogen?	14
1.6	Motivaties bij stemgedrag	15
1.6.1	VVD	16
1.6.2	GroenLinks-PvdA	17
1.6.3	Nieuw Sociaal Contract	18
1.6.4	PVV	19
1.6.5	BBB	19
2	Vertrouwen	21
2.1	Vertrouwen in de overheid blijft laag	21
3	De inhoud	22
3.1	Waar moeten de verkiezingen over gaan?	22
4	Leiders	24
4.1	Bekendheid	24
4.2	Waardering	25
4.3	Wat vinden kiezers van de lijsttrekkers?	26
5	Links-rechts plaatsing	29
5.1	Zelf-oriëntatie	29
5.2	Inschatting partijen: NSC nipt rechts van het midden	31
6	Onderzoeksverantwoording	34

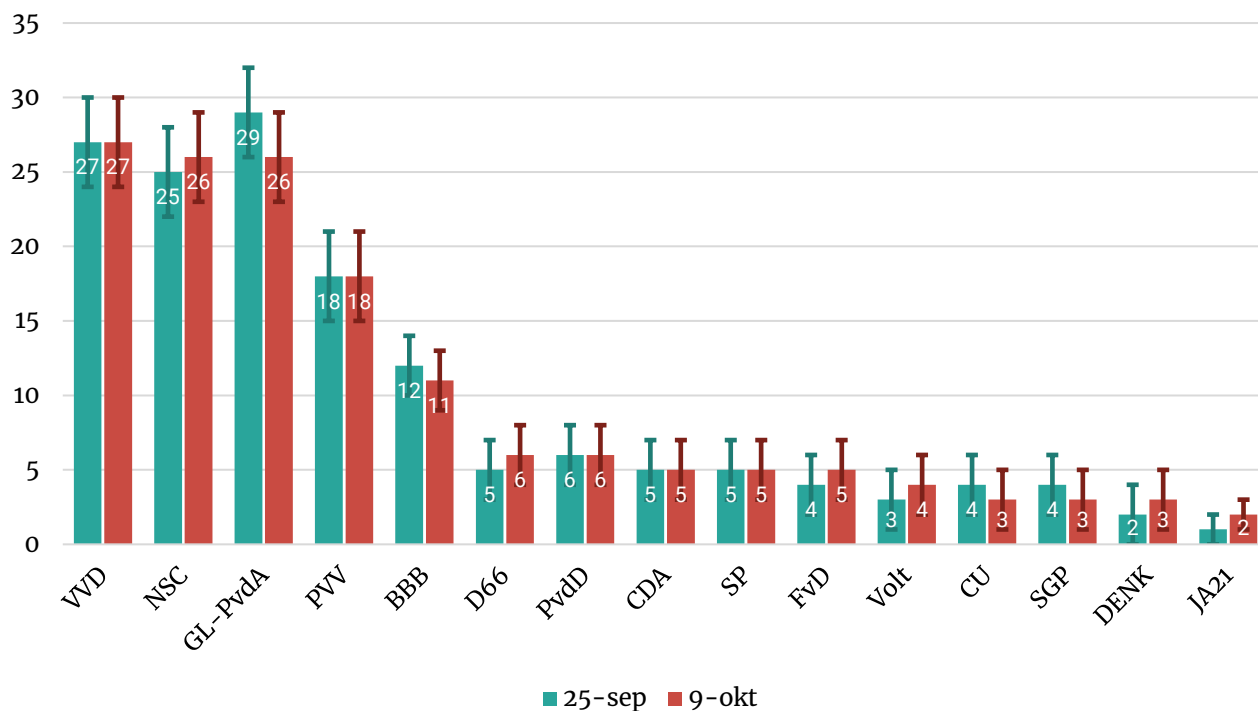

I&O zetelpeiling: VVD, GL-PvdA en NSC nog dicht bij elkaar

VVD (27 zetels), GroenLinks-PvdA (26) en NSC (26) houden elkaar nog altijd in evenwicht. De drie partijen doen (statistisch) niet voor elkaar onder. PVV (18) en BBB (11) volgen op enige afstand en zouden zich daar nog altijd bij kunnen voegen. Daarna zien we een groot peloton van tien partijen met tussen de twee en zes zetels.

Figuur 0.1: Zetelverdeling politieke peiling I&O Research (met marges)

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.603).

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

Disclaimer: een zetelpeiling is geen voorspelling voor de uitslag!

Met deze zetelpeiling laten we de verhoudingen voor dit moment zien (het onderzoek liep van vrijdag 6 tot maandagochtend 9 oktober). Veel kiezers weten nog niet wat ze gaan stemmen, sommige programma's moeten nog bekendgemaakt worden, er verschijnen nog stemhulpen, er zullen verkiezingsdebatten plaatsvinden. Kiezers vergaren dus nog op veel manieren informatie op basis waarvan ze hun keuze bepalen. Deze peiling is (dus) geen voorspelling voor de uitslag.

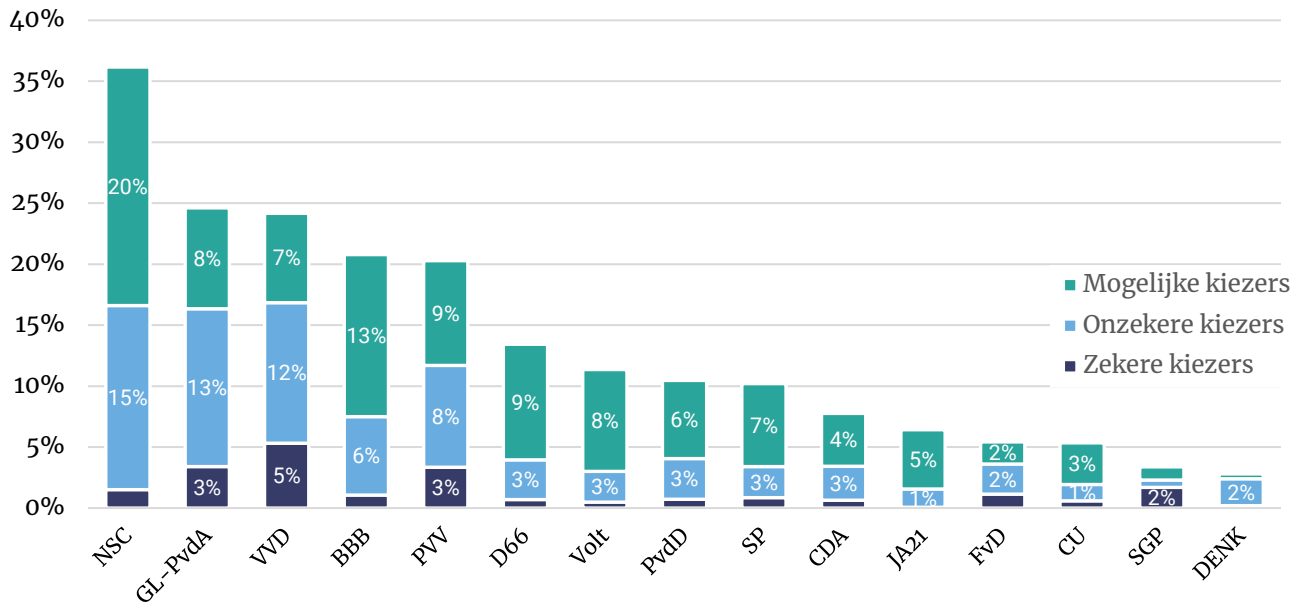
VVD meest zekere kiezers; NSC grootste potentie

Onderstaande figuur laat zien dat NSC, GL-PvdA en VVD ongeveer gelijk scoren als je alleen kijkt naar de zekere (kiezers die geen andere partij overwegen) en onzekere kiezers (kiezers met een voorkeurspartij die ook andere partijen overwegen). Bij elkaar opgeteld vormt dit de basis voor de 27 of 26 zetels uit de zetelpeiling, waarbij de VVD de meeste zekere stemmen kent. Maar de figuur toont ook dat NSC meer 'mogelijke kiezers' (kiezers die nu naar een andere partij neigen, maar ook NSC overwegen) heeft dan alle andere partijen. Ook BBB en PVV kunnen, zo gezien, nog flink groeien.

Figuur 0.2: Zekere, onzekere en mogelijke kiezers

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen (n = 2.048).

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

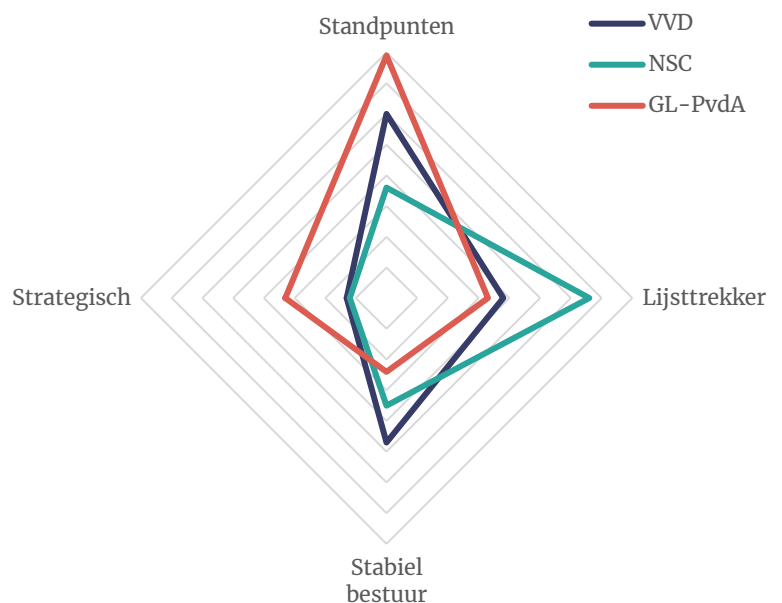
VVD-kiezer gemotiveerd door standpunten en stabiel bestuur

Als we kijken waarom kiezers op een van de drie grote partijen stemmen zien we opmerkelijke verschillen. Kiezers van de VVD doen dit relatief vaak vanwege het stabiele bestuur (47%) waar de partij voor kan zorgen. Standpunten (60%) worden nog iets vaker genoemd. Als we hierover doorvragen betreft dit vooral standpunten m.b.t. immigratie en economie.

NSC-kiezer kiest voor Omtzigt

Kiezers van NSC noemen niet vaak de standpunten van de partij (36%), maar des te vaker de lijsttrekker (66%). Omtzigt wordt gezien als een eerlijke politicus die de bestuurscultuur in Den Haag zou kunnen veranderen.

Figuur 0.3: Redenen om op voorkeurspartij te stemmen

GL-PvdA-kiezer gaat voor de inhoud: klimaat en armoede

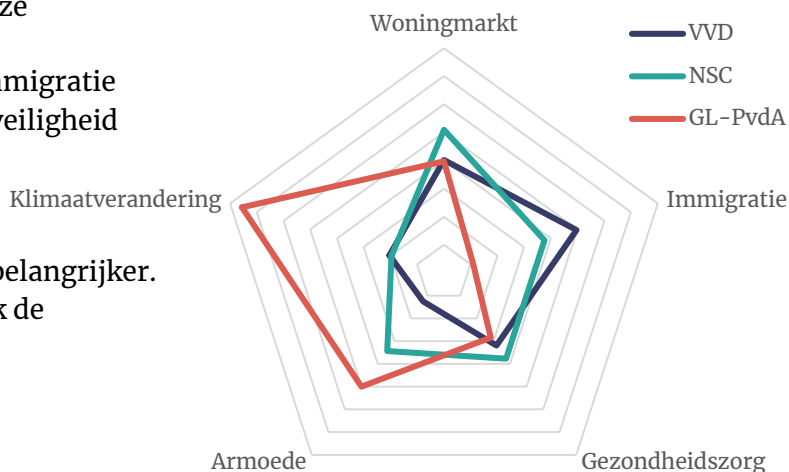
Bij kiezers van GroenLinks-PvdA speelt naast de standpunten (79%) ook strategie een relatief grote rol (33%). Zij hopen op een groot links-progressief blok dat mee kan doen om de grootste te worden en zal meeregeren.

Kiezers van de grote partijen geven ook andere antwoorden als we ze vragen waar deze verkiezingen over moeten gaan.

VVD-kiezers noemen relatief vaak immigratie (50%), alsmede economie (36%) en veiligheid (31%, niet in de figuur).

Voor kiezers van GL-PvdA zijn klimaatverandering (76%) en armoedebestrijding (50%) duidelijk belangrijker. Kiezers van NSC noemen relatief vaak de woningmarkt (51%).

Figuur 0.4: Waar moeten de verkiezingen over gaan?

Onduidelijkheid over positie NSC

We vroegen kiezers zichzelf en politieke partijen in te delen op een schaal van 1 (links) tot 9 (rechts). NSC-kiezers plaatsen zichzelf voor een relatief groot deel precies in het midden (25%). De rest vindt zichzelf eerder rechts (39%) dan links (21%). Zeven procent weet niet waar zichzelf te plaatsen. Daarmee lijkt de ideologische zelf-inschatting van NSC-kiezers het meest op die van CU- en CDA-kiezers.

Over hoe de partij moet worden geclassificeerd bestaat enige onduidelijkheid. Circa een derde weet niet waar de partij moet worden ingedeeld. Verder ziet 17 procent NSC als links, 27 procent rekent haar tot het midden en 25 procent als rechts.

Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van vrijdag 6 tot maandagochtend 9 oktober 2023. In totaal werkten 2.293 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. I&O Research voerde dit onderzoek uit op eigen initiatief. De steekproef is volledig getrokken in het I&O Research Panel.

Rolling panel

In de politieke peilingen in aanloop naar de verkiezingen maken we gebruik van een zogeheten *rolling panel*. Dit houdt in dat een deel van de respondenten die deelnamen aan de vorige peiling, ook voor de nieuwe peiling wordt uitgenodigd. Op die manier kunnen we scherp meten welke kiezersstromen plaatsvinden en welke redenen kiezers hebben om van partijvoorkeur te veranderen. Aan deze peiling namen 1.144 respondenten deel die ook deelnamen aan de peiling van eind september.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021. De weging is uitgevoerd conform de

richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van $n=2.000$ en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

1 Opkomst en zetelpeiling Tweede Kamer

1.1 Volgen van de politiek

Twaalf procent van de Nederlandse kiezers zegt het nieuws over politiek en de aankomende verkiezingen op de voet te volgen. Iets meer dan de helft (55%) doet in dat in grote lijnen. Daarmee lijkt de aandacht iets afgenomen in vergelijking met twee weken geleden. Toen zei vijftien procent het op de voet te volgen en 57 procent in grote lijnen.

1.2 Opkomstverwachting

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 was de opkomst 79 procent. Op dit moment zegt 75 procent 'zeker wel' te gaan stemmen, doorgaans een goede indicatie van de opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen. Dit aandeel is licht gedaald ten opzichte van twee weken geleden.

Tabel 1.1: Op 22 november zijn er verkiezingen voor de Tweede Kamer. Bent u van plan dan te gaan stemmen?

Basis: gehele steekproef (n = 2.293)

	jul'23	aug'23	11 sep'23	25 sep'23	9 okt'23
'Zeker wel' stemmen	78%	82%	78%	80%	75%

Een klein deel van de kiezers (17%) weet zeker waar hij of zij op wil stemmen en overweegt geen enkele andere partij. Voor zes op tien geldt dat zij een voorkeurspartij hebben maar ook andere partijen overwegen. De rest, 21 procent, is nog volledig zwevend. Zij zijn voornemens te gaan stemmen maar weten nog niet waarop.

Tabel 1.2: Zekere en onzekere kiezers

Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen (n=2.048)

	13 jan. '21	16 feb. '21	8 mrt. '21	17 juli '23	24 aug. '23	11 sept. '23	25 sept. '23	9 okt. '23
Zekere kiezers	21%	19%	27%	16%	17%	17%	18%	17%
Onzekere kiezers	61%	64%	61%	56%	62%	59%	60%	62%
Zwevende kiezers	18%	16%	12%	28%	21%	24%	22%	21%

1.3 Zetelpeiling: VVD, GL-PvdA en NSC nog dichterbij elkaar

Net als in de voorgaande twee metingen houden de drie (virtueel) grootste partijen elkaar in evenwicht. Ten opzichte van de meting van twee weken geleden treden geen significante verschuivingen op. De drie zetels die GroenLinks-PvdA 'verliest' vallen binnen de foutmarges, waardoor we niet met zekerheid kunnen stellen dat de steun voor de partij daalt.

Ook voor andere partijen zien we geen significante verschuivingen. Zo blijft PvdD na een turbulente periode stabiel op zes zetels staan.

Over iets langere tijd kunnen we zeggen dat de VVD zich herstelt van een daling sinds april dit jaar en voor het eerst sindsdien weer (mede) aan kop gaat.

De BBB – de partij die in april met 31 zetels virtueel aan kop ging – heeft sindsdien twintig virtuele zetels ingeleverd.

Tabel 1.3- Peiling Tweede Kamerverkiezingen 9 oktober 2023 (zetels)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.603).

	UITSLAG	PEILING					VERSCHILLEN		%
	TK'21	jul'23	aug'23	11 sep'23	25 sep'23	9 okt'23	t.o.v. 25 sep '23	t.o.v. TK'21	9 okt'23
VVD	34	25	22	25	27	27	0	-7	16,8%
D66	24	9	7	6	5	6	1	-18	3,9%
PVV	17	15	13	14	18	18	0	1	11,6%
CDA	15	5	3	4	5	5	0	-10	3,4%
SP	9	7	5	5	5	5	0	-4	3,4%
GL-PvdA	17	28	28	27	29	26	-3	9	16,3%
FvD	8	4	3	4	4	5	1	-3	3,6%
PvdD	6	9	8	7	6	6	0	0	4,1%
CU	5	5	4	4	4	3	-1	-2	1,9%
Volt	3	8	3	4	3	4	1	1	3,0%
JA21	3	6	3	1	1	2	1	-1	1,6%
SGP	3	4	4	4	4	3	-1	0	2,3%
DENK	3	2	3	2	2	3	1	0	2,4%
50PLUS	1	0	0	1	0	0	0	-1	0,5%
BBB	1	21	13	14	12	11	-1	10	7,5%
BIJ1	1	1	0	0	0	0	0	-1	0,3%
BVNL	0	1	0	0	0	0	0	0	0,6%
NSC	-	-	31	28	25	26	1	26	16,5%
Anders	0	0	0	0	0	0	0	0	0,5%
Totaal	150	150	150	150	150	150	0	0	100,0%
Coalitie	78	44	36	39	41	41	0	-37	26,0%

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

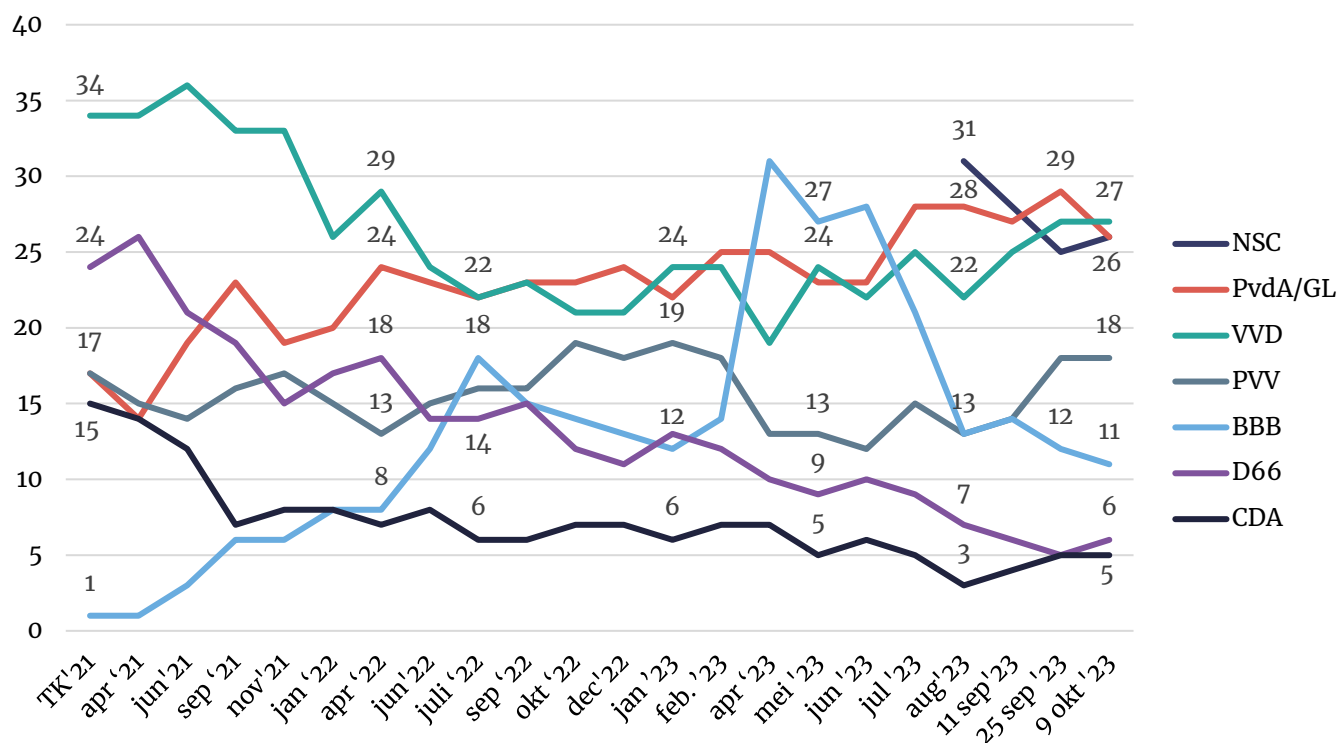

Ontwikkelingen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021

Onderstaande figuur illustreert de electorale ontwikkelingen sinds maart 2021. Het toont o.a. dat de BBB zwaar lijdt onder de opkomst van NSC. Sinds de intrede van de partij van Omtzigt scoort BBB niet meer boven de 13 zetels, terwijl dit er in april 2023 nog 31 waren.

Verder zien we een gestaag neergaande lijn voor D66 (ondanks de – niet-significante – stijging van 5 naar 6 zetels van deze peiling).

Figuur 1.4: Zetelaantal in peilingen I&O Research van zes partijen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.603).

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

Tabel 1.5: Peiling Tweede Kamerverkiezingen 9 oktober 2023 (percentages)

"Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?"

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.603).

	TK '21	Peiling (%)												Marge
	Uitslag	18 jul. 2022	12 sept. 2022	12 dec. 2022	13 feb. 2023	17 apr. 2023	15 mei 2023	12 juni 2023	17 juli 2023	24 aug. 2023	11 sept. 2023	25 sept. 2023	9 okt. 2023	9 okt. 2023
VVD	21,9	14,0	14,6	12,9	14,8	11,8	14,9	13,7	15,5	13,9	16,5	17,3	16,8	(15; 18,6)
D66	15,0	8,7	9,6	7,3	7,6	6,2	5,9	6,6	5,6	4,5	4,1	3,7	3,9	(3; 4,8)
PVV	10,8	10,0	10,7	11,4	11,4	8,0	8,6	8,0	9,5	8,6	9,1	11,5	11,6	(10; 13,2)
CDA	9,5	3,9	4,1	4,3	4,8	4,6	3,2	4,2	3,2	2,5	2,6	3,4	3,4	(2,5; 4,3)
SP	6,0	5,9	5,1	5,6	5,6	4,6	4,5	5,1	4,4	3,5	3,3	3,6	3,4	(2,5; 4,3)
PvdA	5,7	6,3	7,4	6,8	8,4	7,8	7,3	7,3	-	-	-	-	-	
GL	5,2	7,5	7,9	8,4	7,8	8,0	7,4	7,6	-	-	-	-	-	
GL-PvdA	-	-	-	-	-	-	-	-	17,0	18,0	17,6	18,1	16,3	(14,5; 18,1)
FvD	5,0	2,8	3,8	2,5	3,1	2,3	1,9	2,7	2,9	2,2	2,6	3,0	3,6	(2,7; 4,5)
PvdD	3,8	6,4	4,9	6,2	6,2	6,0	7,9	5,5	5,9	5,2	4,9	4,0	4,1	(3,1; 5,1)
CU	3,4	3,6	3,3	3,7	3,3	2,8	3,6	3,3	3,5	2,9	2,6	2,6	1,9	(1,2; 2,6)
Volt	2,4	3,2	3,6	3,5	2,4	4,5	4,3	4,7	5,0	2,0	2,7	2,3	3,0	(2,2; 3,8)
JA21	2,4	5,8	7,8	8,4	6,6	5,3	4,9	5,5	4,2	2,1	1,3	1,0	1,6	(1; 2,2)
SGP	2,1	2,9	2,6	3,4	2,8	2,4	2,6	2,6	2,9	2,6	2,6	2,6	2,3	(1,6; 3)
DENK	2,0	2,2	1,6	1,0	1,9	1,6	1,6	1,4	1,4	1,9	1,3	1,7	2,4	(1,7; 3,1)
50PLUS	1,0	1,1	0,8	1,0	0,5	0,8	1,5	0,7	0,7	0,5	0,7	0,4	0,5	(0,2; 0,8)
BBB	1,0	11,5	9,9	8,5	9,0	19,3	16,8	17,5	13,1	8,5	9,0	7,8	7,5	(6,2; 8,8)
BIJ1	0,8	1,2	1,1	1,2	0,7	0,8	0,3	0,7	0,9	0,3	0,3	0,3	0,3	(0; 0,6)
BVNL	-	0,9	1,0	0,3	0,4	0,4	1,0	0,7	0,9	0,4	0,5	0,6	0,6	(0,2; 1)
NSC	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20,2	18,0	16,0	16,5	(14,7; 18,3)
Anders	2,0	2,2	0,3	3,6	2,5	2,9	1,8	2,1	3,4	0,2	0,3	0,3	0,5	-
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

1.4 Switchgedrag sinds Tweede Kamerverkiezingen 2021

Overall zien we voor de meeste partijen dat ze veertig en zestig procent van hun kiezers uit 2021 behouden. Dat geldt echter niet voor D66, CDA en JA21.

Van de kiezers die in 2021 op D66 stemden zou 18 procent dat nu weer doen. Deze kiezers wijken vooral uit naar GroenLinks-PvdA (29%) of heeft men nog geen voorkeur (26%).

Ook het CDA (23%) slaagt er slecht in om haar oude electoraat vast te houden.

CDA'ers zijn voornamelijk overgestapt naar NSC (36%) terwijl voormalig kiezers van JA21 nu opteren voor een brede waaier aan partijen: BBB (22%), VVD (15%), NSC (15%) en PVV (10%).

Relatief trouw zijn kiezers van SGP (77%), PVV (58%) en VVD (54%).

NSC trekt vooral kiezers die in 2021 stemden op CDA (van degenen die nu kiezen voor NSC stemde 26% in 2021 op het CDA; omgekeerd: van de CDA-stemmers stemt nu 36% op NSC). Daarnaast bestaat het huidige NSC-electoraat vooral uit voormalig kiezers van VVD (11% van de huidige NSC-kiezers stemde in 2021 op de VVD), PVV (11% van de NSC-kiezers), SP (11%), D66 (10%), CU (5%) en PvdA (4%).

Ook kiezers die in 2021 niet stemden gaan nu vaak voor NSC (16%), GL-PvdA (13%) en BBB (11%).

Tabel 1.6: Switchgedrag sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 (in procenten)

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.603).

	Gestemd bij TK21														
	Totaal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	PvdA	GL	FvD	PvdD	CU	Volt	JA21	SGP	Niet gestemd
Stem-voorkeur															
VVD	13	54	3	2	5				2	1	3	2	15		2
D66	3	0	18		1		1	1		1					2
PVV	9	4	1	58	4	3			14	2	2	2	10	5	6
CDA	3	1	0	1	23	1	2								1
SP	3		1			40	1	1		3					1
GL-PvdA	13	1	29		2	7	60	75		8	3	23			13
FvD	3			1	0	1			44	1					1
PvdD	3	0	3		1	1		7	2	48					4
CU	2				2							41			
Volt	2	1	6		0	1		1		3	2	36			1
JA21	1	1		1	1				4				21		1
SGP	2				1						3			77	
DENK	2														
50Plus	0	1		1											
BBB	6	4	2	12	6	5	2		8		1		22	3	11
BIJ1	0														
BVNL	0			0		1			5	1					2
NSC	13	8	9	14	36	23	10	9	5	8	19	9	15	2	16
Weet ik (nog) niet	21	25	26	10	19	17	25	5	13	23	26	28	18	11	33

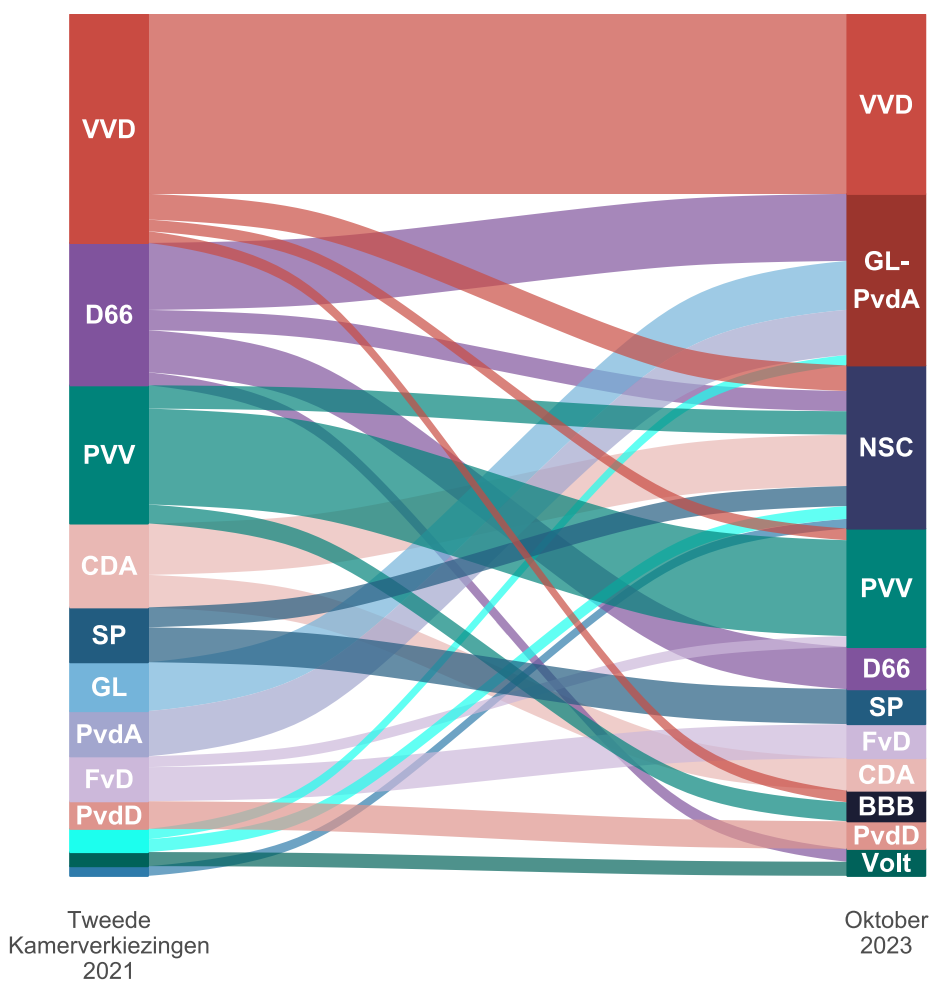
Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

Figuur 1.7 visualiseert het switchgedrag uit Tabel 1.6. Links in de grafiek staan de kiezersgroepen bij de vorige verkiezingen in 2021, rechts bij de huidige peilingen. De stromen geven aan waar kiezers zich heen bewegen: hoe dikker de lijn, hoe meer kiezers.

We zien bijvoorbeeld dat VVD er goed in slaagt haar eigen kiezers vast te houden, maar vrijwel niet wint van andere partijen (uit 2021). Naar NSC stroomt juist een scala aan verschillende kleuren, omdat de partij van Omtzigt van veel verschillende partijen iets wint. Bij D66 is de stroom kiezers die zich verplaatst naar GroenLinks-PvdA groter dan de stroom kiezers die opnieuw naar D66 gaat.

Figuur 1.7: Kiezersstromen tussen TK'21 en peiling 9 oktober 2023

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.653).

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

1.5 Welke partijen worden nog overwogen?

Het aandeel kiezers dat zegt – op de vraag ‘Zijn er andere partijen die voor u in aanmerking komen om op te stemmen?’ – ‘geen, mijn keuze staat vast’ is nu 22 procent. Twee weken geleden was dit 23 procent. Kortom: de onzekerheid bij kiezers houdt aan.

Kiezers van SGP zijn het meest zeker van hun zaak. Driekwart van hun kiezers overweegt geen enkele andere partij. Dat geldt voor circa drie op tien kiezers van VVD, FvD, CU en PVV.

NSC neemt een bijzondere positie in. Kiezers van NSC zijn nog erg onzeker over hun stem. Slechts negen procent is hier zeker van. Veel overwogen alternatieve partijen zijn BBB (32%), PVV (16%), VVD (15%), SP (11%) en GroenLinks-PvdA (11%). Aan de andere kant overweegt maar liefst 19 procent van alle niet-NSC-kiezers een stem op NSC. Kortom; NSC kan dus nog veel zetels verliezen én veel zetels winnen.

Tabel 1.8: Zijn er andere partijen die voor u in aanmerking komen om op te stemmen? (naar huidige partijvoorkeur). Meerdere antwoorden mogelijk. Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen (n=2.048)

Overwogen	To-taal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL-PvdA	FvD	PvdD	CU	Volt	JA21	SGP	BBB	NSC	Geen voorkeur
Geen	22	32	18	29	19	25	21	31	18	31	16	5	74	14	9	
VVD	7	0	1	13	16	2	3	3	3	0	10	26	3	13	15	27
D66	9	12	0	0	8	1	29	0	11	2	34	0	0	1	4	17
PVV	9	8	2	0	4	3	0	32	2	0	0	34	3	23	16	14
CDA	4	8	6	2	0	3	2	0	0	22	0	0	2	5	7	13
SP	7	1	2	3	0	0	11	16	17	7	4	0	2	9	11	13
GL-PvdA	8	2	42	0	1	22	0	2	35	14	43	0	0	0	11	24
FvD	2	1	0	7	2	0	0	0	1	0	0	9	0	0	1	3
PvdD	6	2	7	3	3	12	22	0	0	3	22	3	0	0	3	11
CU	3	2	1	1	14	0	3	0	3	0	4	0	10	2	8	7
Volt	8	3	30	1	6	6	28	0	10	0	0	0	0	2	5	12
JA21	5	10	0	11	5	1	1	0	0	0	0	0	0	8	6	7
SGP	1	1	0	1	6	0	0	0	0	11	0	0	0	1	1	3
DENK	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	4	0	0	0	0	2
50Plus	1	1	0	1	2	5	0	0	0	0	0	7	0	1	1	3
BBB	13	10	0	29	10	13	0	17	1	6	0	27	4	0	32	23
BIJ1	1	0	2	0	0	0	3	0	8	0	2	0	0	0	0	2
BVNL	3	1	0	8	0	0	1	26	0	0	0	5	0	5	1	5
NSC	19	22	18	23	34	30	19	19	13	19	12	31	9	45	0	39

1.6 Motivaties bij stemgedrag

Zes op tien (63%) kiezers zeggen op hun voorkeurspartij te stemmen vanwege de standpunten. Alleen onder NSC-kiezers betreft dit de minderheid (36%). De ideologie wordt door bijna de helft genoemd. Het vaakst door kiezers van Partij voor de Dieren (71%) en ChristenUnie (73%).

PVV- en BBB-kiezers zeggen vaak (60%) op deze partij te stemmen omdat deze partijen opkomen voor mensen zoals zijzelf. Voor VVD-kiezers geldt bovengemiddeld vaak dat zij voor de VVD opteren vanwege het stabiele bestuur (47%). Strategie speelt de grootste rol bij kiezers van GroenLinks-PvdA (33%).

Tabel 1.9: Wat is of zijn voor u de belangrijkste reden(en) om op <voorkeurspartij> te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk. Naar partijvoorkeur. Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.650).

	To- taal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL- PvdA	FvD	PvdD	CU *	Volt *	SGP *	BBB	NSC
Reden	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Standpunten	63	60	72	70	62	59	79	66	77	78	84	76	66	36
Ideologie	46	34	54	39	44	51	60	53	71	73	54	59	35	37
Voor mensen als ik	37	29	22	60	11	54	20	40	22	24	23	52	60	38
Lijsttrekker/leider	34	38	25	28	30	23	33	15	11	12	6	9	35	66
Stabiel bestuur	25	47	40	11	43	6	24	16	3	27	8	35	12	35
Goede oppositie	18	0	4	34	0	38	14	54	18	0	4	9	36	19
Strategisch slim	13	18	6	10	9	6	33	7	2	3	0	3	12	6
Tegen andere par- tijten	11	7	8	16	5	7	9	26	12	3	2	7	14	13
Gewoonte	11	21	14	6	32	21	14	8	12	8	3	24	1	0
Advies stembulp	6	6	15	5	6	7	11	5	7	5	21	0	5	1
Komt op voor re- gio	6	1	1	8	8	13	1	3	2	2	0	10	32	8
Goede peilingen	6	5	0	5	3	2	9	13	1	0	0	3	10	9
Slechte peilingen	1	0	3	1	10	3	0	0	2	0	0	0	0	0
Anders	2	1	3	1	2	3	1	0	4	4	1	0	0	3
Weet ik niet	1	0	0	0	3	0	1	1	2	10	0	0	1	0

*Indicatief vanwege een klein aantal waarnemingen (n < 50)

Waarom stemmen op deze partij? (Open antwoorden)

We stelden kiezers ook een open vraag waarbij ze hun keuze voor hun voorkeurspartij konden motiveren.

1.6.1 VVD

Kiezers vinden dat de VVD stabiliteit en ervaring brengt.

Lijsttrekker Dilan Yesilgöz geniet veel vertrouwen.

VVD'ers waarderen haar duidelijkheid en achten haar rijp voor he Torentje.

Inhoudelijk worden voornamelijk twee thema's genoemd: immigratie en economie.

VVD-kiezers prijzen het voornemen van de partij om de instroom van immigranten te verminderen en het 'gewichtige' economische beleid waarbij werken 'weer zou moeten lonen'.

Figuur 1.1: Wat spreekt u aan in VVD?

Het lijkt er vooralsnog niet op dat de VVD kiezers verliest doordat Yesilgöz heeft aangegeven samenwerking met de PVV niet uit te sluiten.

"Stabiele partij, goede nieuw fractieleider, programma spreekt me meer aan dan de andere partijen ... en ik vind dat ze in moeilijke tijden knap geregeerd hebben (ondanks een aantal foutjes)."

- Stemde in 2021 VVD, zou nu weer VVD stemmen

"VVD met Dilan lijkt een goede weg' te zijn ingeslagen. Ja21, is helaas 'onrust' ontstaan, maar Joost Eerdmans blijft een prima politicus."

- Stemde in 2021 op JA21, zou nu VVD stemmen

"Liberaal, beperking asielinstroom, beschermt bezitters eigen woning."

- Stemde in 2021 VVD, zou nu weer VVD stemmen

"Werken loont. Minder immigratie. Voor kernenergie."

- Stemde in 2021 VVD, zou nu weer VVD stemmen

1.6.2 GroenLinks-PvdA

GroenLinks-PvdA slaagt er vooralsnog in zich op te werpen als de partij voor links-progressieve kiezers.

Veel kiezers noemen hun keuze voor GL-PvdA strategisch. Ze willen een sterk progressief blok dat een vuist kan maken en het regeringsbeleid naar links kan duwen.

Inhoudelijk komen twee factoren het vaakst aan bod:

- 1) de ambitieuze plannen op het gebied van klimaat, milieu en duurzaamheid en
- 2) het oog voor (sociaal-economisch) zwakkeren in de samenleving.

Daarnaast speelt ook mee dat veel linkse kiezers geen alternatieve partij zien. Kiezers die komen van D66 zijn teleurgesteld dat het de partij niet is gelukt haar beloften over een nieuwe bestuurscultuur waar te maken en voormalig Partij voor de Dieren-kiezers wijken uit door de interne strubbelingen bij de partij. Het vertrek van Sylvana Simons als BIJ1-lijsttrekker zorgt tevens voor een bescheiden kiezersstroom richting GL-PvdA.

Figuur 1.2: Wat spreekt u aan in GL-PvdA?

"Kans op een grote linkse partij die klimaatverandering als speerpunt heeft."

- Stemde in 2021 D66, zou nu GL-PvdA stemmen

"Komen haast perfect overeen met mijn idealen en hebben de kans om de grootste te worden."

- Stemde in 2021 GroenLinks, zou nu GL-PvdA stemmen

"GL/PVDA begrijpt de noodzaak van een groot links blok. D'66 toch teleurstellend geweest de afgelopen periode."

- Stemde in 2021 D66, zou nu GL-PvdA stemmen

"Komen op voor de zwakkeren en minder bedeeden."

- Stemde in 2021 PvdA, zou nu GL-PvdA stemmen

"Als grote partij kan GL-PvdA wellicht meer voor elkaar krijgen. De onrust in de PvdD schrikt af."

- Stemde in 2021 PvdD, zou nu GL-PvdA stemmen

1.6.3 Nieuw Sociaal Contract

Kiezers van Nieuw Sociaal Contract wijzen voornamelijk op een persoon als hen wordt gevraagd hun stemvoorkeur te motiveren: Pieter Omtzigt.

NSC-kiezers vinden hem eerlijk, duidelijk en transparant overkomen. Ze hopen dat hij met NSC de bestuurscultuur in Den Haag kan veranderen. Ook zijn kennis en focus op bestaanszekerheid worden gewaardeerd.

Een enkeling geeft aan te twijfelen omdat het programma van de partij nog niet is gepresenteerd.

Onlangs presenteerde NSC haar kandidatenlijst. Over geen van deze kandidaten wordt iets gezegd door NSC-kiezers.

"Eerlijkheid en daarom betrouwbaar. Ik wil ze de kans geven dat te bewijzen."
- Stemde in 2021 CDA, zou nu NSC stemmen

"Kennis en optreden van de lijsttrekker."
- Stemde in 2021 D66, zou nu NSC stemmen

"Vernieuwing. Opkomen voor de zwakkere. Eerlijkheid."
- Stemde in 2021 CDA, zou nu NSC stemmen

"Ik vind Omtzigt een integer politicus, inhoudelijk is het lastig omdat we nog geen programma is."
- Stemde in 2021 SP, zou nu NSC stemmen

Figuur 1.3: Wat spreekt u aan in NSC?

1.6.4 PVV

De belangrijkste reden om op de PVV te stemmen is het standpunt van de partij omtrent asielzoekers en immigratie. Kiezers die naar de PVV neigen willen een strenger beleid op dit thema. PVV-kiezers waarderen lijsttrekker Wilders omdat hij 'voor de Nederlanders opkomt'.

Nieuwe kiezers komen vaak van JA21 en FvD. Deze partijen hebben zich niet zo ontwikkeld als zij hadden gehoopt waardoor zij nu opteren voor de meest stabiele in de rechts-conservatieve hoek: de PVV.

"Eerst de Nederlanders en dan gelukzoekers."

- Stemde in 2021 PVV, zou dat nu weer doen

"Standpunten en Geert Wilders zelf. Meneer heeft gewoon gelijk."

- Stemde in 2021 PVV, zou dat nu weer doen

"PVV standpunten spreken me aan. FvD is niet meer wat het is geweest."

- Stemde in 2021 FvD, zou nu PVV stemmen

Figuur 1.4: Wat spreekt u aan in PVV?

1.6.5 BBB

De BoerBurgerBeweging is een groot deel van de steun kwijtgeraakt in de afgelopen maanden. In april peilden wij de BBB nog op 31 zetels, daar zijn er nu elf van over. Ten opzichte van de huidige zetelverdeling in de Tweede Kamer is dat nog altijd een forse winst van tien zetels.

Nieuwe kiezers vinden dat BBB een duidelijk en no-nonsense geluid laat horen en opkomt "voor het volk" (al dan niet op het platteland). Ook waarderen BBB-kiezers de standpunten omtrent landbouw en asiel.

"Zijn lekker recht door zee."

- Stemde in 2021 CDA, zou nu BBB stemmen

"De BBB staat dicht bij het volk. Mijn vertrouwen in de CDA is helemaal weg."

- Stemde in 2021 CDA, zou nu BBB stemmen

Figuur 1.5: Wat spreekt u aan in BBB?

"Dat ze opkomen voor de boeren. Weilanden en landbouwgrond vormen een buffer tegen verstedelijking. Ik wil niet dat mijn dorp een buitenwijk van de Randstad wordt."

- Stemde in 2021 niet, zou nu BBB stemmen

"Asielbeleid en het opkomen voor het platteland

VVD heeft de beloftes met betrekking tot asiel niet waargemaakt. De nieuwe leider vind ik wel sympathiek."

- Stemde in 2021 VVD, zou nu BBB stemmen

2 Vertrouwen

2.1 Vertrouwen in de overheid blijft laag

Een derde van de Nederlandse kiezers (33%) heeft tamelijk of heel veel vertrouwen in de 'Nederlandse overheid als geheel', 65 procent heeft dat niet. Daarmee blijft het vertrouwen in de overheid laag. Ten opzichte van de vorige meting in september nam het vertrouwen iets af (toen: 37% wel vertrouwen).

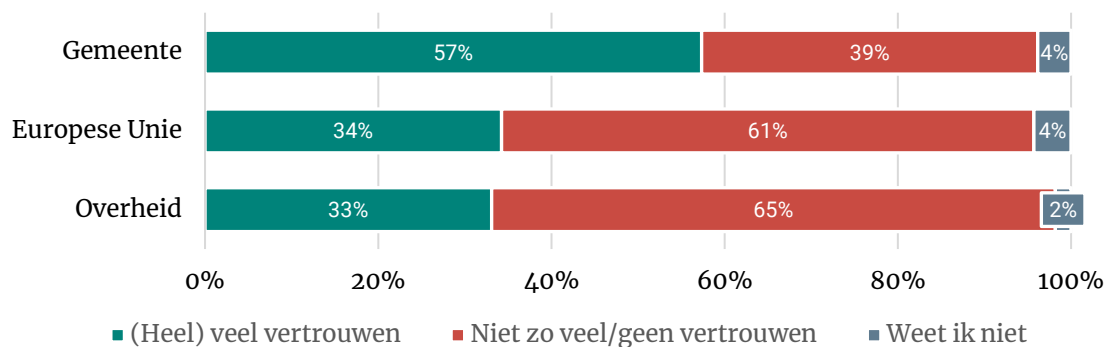
Meeste vertrouwen in de gemeente

Ook het vertrouwen in de Europese Unie daalde de afgelopen maand ligt. Momenteel heeft 35 procent wel vertrouwen in de EU, 61 procent niet.

De eigen gemeente steekt hier nog steeds met kop en schouders bovenuit: 57 procent heeft wel vertrouwen in de eigen gemeente, 39 procent niet.

Figuur 2.1: Hoeveel vertrouwen heeft u in de volgende instellingen of personen?

Basis: halve steekproef (at random toegewezen: split-run, n = 1.195)

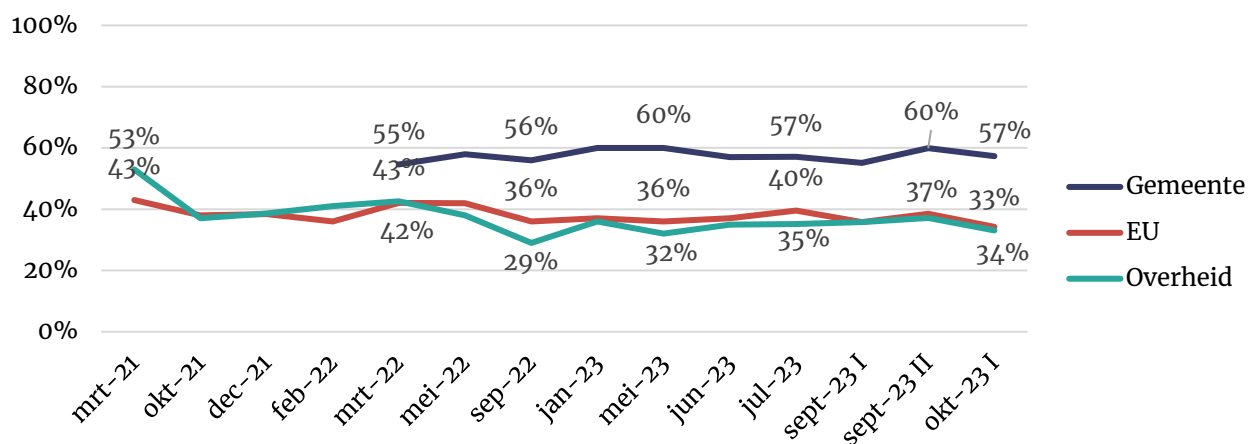

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

Figuur 2.2: Hoeveel vertrouwen heeft u in de volgende instellingen of personen?

Getoond in figuur: percentage heel veel en tamelijk veel vertrouwen.

Basis: halve steekproef (at random toegewezen: split-run, n = 1.195)

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

3 De inhoud

3.1 Waar moeten de verkiezingen over gaan?

De woningmarkt wordt nog steeds het vaakst genoemd als belangrijk onderwerp voor de verkiezingen. Ruim vier op tien (42%) noemen dit. Armoede (was 36%, nu 30%) wordt iets minder vaak genoemd. Immigratie (36%) en gezondheidszorg (35%) staan nu op twee en drie.

Tabel 3.1: Belangrijkste onderwerpen

Waar zouden de aanstaande verkiezingen vooral over moeten gaan, vindt u? (maximaal 3 antwoorden mogelijk). Basis: gehele steekproef (n = 2.293)

	2 feb 2021	8 mrt 2021	24 aug 2023	11 sep 2023	25 sep 2023	9 okt 2023
	%	%	%	%	%	%
Woningmarkt / betaalbare woningen / huren	28	32	45	41	42	42
Immigratie en asiel	14	15	32	33	34	36
Gezondheidszorg	33	35	34	34	33	35
Armoede(bestrijding) / sociale voorzieningen	18	18	33	35	36	30
Klimaatverandering	27	31	27	30	32	30
Veiligheid / tegengaan criminaliteit	21	15	17	18	19	20
Economie/ overheidsfinanciën		17	15	14	16	16
Normen en waarden	*	*	13	12	12	13
Onderwijs	20	21	13	12	11	12
Bestuurscultuur	*	*	9	7	6	6
Natuur	*	*	15	7	6	6
Werkgelegenheid	11	12	5	6	5	5
Landbouw	*	*	6	6	5	6
Polarisatie	*	*	5	7	5	5
Defensie	*	*	*	4	5	5
Europese Unie	6	9	*	5	4	5
Inspraak en democratie	5	5	6	5	4	5
Leefbaarheid in de wijken	4	3	4	4	4	3
Ethische zaken (euthanasie, abortus, homohuwelijk, etc.)	4	6	2	2	2	2
Tegengaan van discriminatie	6	4	*	2	2	4
Anders	3	2	3	2	2	1
Weet ik niet	1	1	2	2	2	2

* = niet opgenomen

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

Kiezers van verschillende partijen vinden verschillende onderwerpen belangrijk (zie tabel 3.2):

- VVD-kiezers vinden immigratie (50%), woningmarkt (40%), economie (36%) en veiligheid (31%) vooral belangrijk.
- Opvallend is dat de rangorde die NSC-kiezers aangeven bijna exact overeenkomt met het landelijk gemiddelde. Belangrijk zijn: woningmarkt, immigratie, gezondheidszorg, gezondheidszorg en armoedebestrijding. Klimaat vinden zij minder belangrijk dan gemiddeld.
- Kiezers die op GL-PvdA zeggen te gaan stemmen noemen klimaatverandering juist het vaakst (76%), gevolgd door armoedebestrijding (50%).
- Bij D66-kiezers speelt klimaatverandering (76%) ook veruit de grootste rol.
- Voor PVV'ers is immigratie (77%) het belangrijkste thema bij deze verkiezingen.
- Kiezers van BBB noemen dit ook het vaakst (51%). Relatief veel van hen noemen ook landbouw (26%).
- Bij CDA en CU spelen normen en waarden een relatief grote rol.
- Voor SP'ers gaat het vooral om sociaaleconomische thema's: armoede (70%) en zorg (64%).

Tabel 3.2: Belangrijkste onderwerpen naar partij eerste voorkeur

Om welke onderwerpen zouden de aanstaande verkiezingen vooral moeten gaan, vindt u? (maximaal 3 antwoorden mogelijk). Naar partijvoorkeur. Basis: gehele steekproef (n = 2.293)

	To-taal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL-PvdA	FvD	PvdD	CU	Volk	BBB	NSC
Woningmarkt	42	40	40	38	39	39	40	41	28	37	53	40	51
Immigratie	36	50	15	77	32	16	11	69	14	19	8	51	38
Gezondheidszorg	35	32	23	29	32	64	28	25	25	37	15	38	38
Armoede	30	13	24	30	28	70	50	32	33	30	21	24	34
Klimaatverandering	30	20	76	4	18	24	76	1	70	49	71	10	20
Veiligheid	20	31	6	40	26	15	7	12	8	13	9	24	14
Economie	16	36	13	14	12	7	11	20	2	10	5	13	15
Normen/waarden	13	12	6	18	36	11	6	3	16	38	7	11	16
Onderwijs	12	12	26	3	7	8	14	5	11	11	26	8	13
Natuur	6	2	8	1	2	3	14	0	37	0	10	4	5
Bestuurscultuur	6	2	7	1	3	8	7	5	3	16	11	10	14
Landbouw	6	3	8	4	4	2	4	5	7	3	0	26	5
Polarisatie	5	5	11	3	4	9	7	2	2	11	12	4	4
Europese Unie	5	5	10	8	2	6	4	42	8	0	19	2	4
Werkgelegenheid	5	8	0	2	9	5	2	5	1	6	3	6	3
Defensie	5	13	2	5	9	0	2	0	3	4	6	5	7
Inspraak /democratie	5	1	1	5	4	0	4	20	4	0	2	7	6
Discriminatie	4	2	2	2	9	2	4	0	2	0	8	1	1
Leefbaarheid in de wijken	3	2	4	7	8	2	2	0	3	5	0	6	1
Ethische zaken	2	2	3	1	5	0	2	0	1	4	12	2	1

*Indicatief vanwege een klein aantal waarnemingen (n < 50).

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

4 Leiders

4.1 Bekendheid

Qua bekendheid van de lijsttrekkers veranderde er de afgelopen twee weken weinig.

Geert Wilders (PVV) blijft de meest bekende politicus, gevolgd door **Thierry Baudet**, **Caroline van der Plas** en **Pieter Omtzigt**.

Stephan van Baarle van DENK (bekend bij 16%) en **Chris Stoffer** van de SGP (13%) zijn bij relatief weinig kiezers bekend.

Tabel 4.1: Welke van onderstaande politici kent u?

Basis: volledige steekproef (n = 2.293)

	Mei 2023	Juli 2023	Augustus 2023	11 septem- ber 2023	25 septem- ber 2023	9 oktober 2023
Geert Wilders	94%	95%	95%	94%	94%	94%
Thierry Baudet	91%	*	92%	92%	91%	91%
Caroline van der Plas	86%	89%	88%	90%	91%	89%
Pieter Omtzigt	86%	83%	90%	91%	91%	89%
Rob Jetten	*	85%	84%	85%	85%	85%
Frans Timmermans	*	79%	84%	85%	84%	83%
Lilian Marijnissen	82%	*	83%	84%	84%	83%
Dilan Yesilgöz	*	75%	77%	78%	78%	77%
Esther Ouwehand	51%	*	55%	58%	74%	71%
Joost Eerdmans	61%	*	63%	66%	66%	63%
Henri Bontenbal	*	10%	48%	53%	56%	54%
Mirjam Bikker	22%	*	36%	41%	43%	43%
Laurens Dassen	36%	*	40%	44%	45%	43%
Stephan van Baarle	*	*	*	9%	19%	16%
Chris Stoffer	*	*	*	10%	13%	13%

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

4.2 Waardering

Ook in de waardering van politici zien we weinig verschuivingen.

Pieter Omtzigt (NSC) krijgt net als twee weken eerder een 7,3 van de Nederlandse kiezer en blijft daarmee de best gewaardeerde politicus. Zijn eigen kiezers geven hem een 9,0 (dat was een 9,2 eind september), kiezers van andere partijen geven hem over het algemeen een 6,5 tot 7,5.

Omtzigt wordt gevolgd door **Dilan Yesilgöz** (VVD), die gemiddeld met een 6,3 gewaardeerd wordt, vrijwel onveranderd ten opzichte van twee weken terug (toen een 6,2). Haar eigen kiezers waarderen haar met een 8,4. Kiezers van andere rechtse partijen geven grofweg een 6,5, van linkse kiezers is dat rond de 5,5. CDA-kiezers geven een 7,4 en zijn daarmee relatief lovend over Yesilgöz.

Op de gedeelde derde plek staan **Caroline van der Plas** (BBB) en **Chris Stoffer** (SGP). Stoffer is maar bij 13 procent van de kiezers bekend, maar krijgt van hen een nette 5,5 (van SGP-kiezers een 9,2).

Caroline van der Plas scoort vrijwel hetzelfde als in eind september (toen 5,6). Van haar eigen kiezers krijgt zij nu een 8,7. Andere kiezers zijn verdeeld: PVV- en SGP-kiezers geven haar een zeven, NSC-kiezers een zes en links-progressieve kiezers (GL-PvdA, D66, PvdD, Volt) een vier.

Tabel 4.1: Hoe waardeert u deze politicus op een schaal van 1 tot 10?

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent

	sept '21	sept '22	jan. '23*	mei '23	aug '23	11 sept '23	25 sept '23	9 okt '23
Pieter Omtzigt	7,0	7,0	*	7,3	7,6	7,5	7,3	7,3
Dilan Yesilgöz	*	*	6,3	*	6,4	6,4	6,2	6,3
Caroline van der Plas	5,4	5,8	*	6,0	6,0	6,0	5,6	5,5
Chris Stoffer	*	*	*	*	*	6,0	6,0	5,5
Lilian Marijnissen	5,5	5,4	*	5,4	5,7	5,6	5,4	5,3
Mirjam Bikker	*	*	*	5,4	5,5	5,3	5,3	5,3
Laurens Dassen	6,0	5,3	*	5,4	5,6	5,4	5,1	5,2
Henri Bontenbal	*	*	*	*	5,2	5,0	5,0	5,1
Frans Timmermans	*	*	*	*	5,3	5,0	4,8	4,8
Geert Wilders	4,1	4,2	*	4,2	4,6	4,8	4,8	4,7
Rob Jetten	*	*	4,9	*	4,9	4,9	4,6	4,7
Esther Ouwehand	5,3	5,0	*	5,2	5,4	5,3	4,5	4,6
Joost Eerdmans	4,7	4,8	*	4,7	4,7	4,4	4,1	4,3
Stephan van Baarle	*	*	*	*	*	4,1	3,8	3,6
Thierry Baudet	2,5	2,4	*	2,2	2,3	2,3	2,1	2,1

*Jetten en Yesilgöz werden hier gewaardeerd in hun rol van minister, daarna als lijsttrekker van hun partijen.

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

Frans Timmermans (GL-PvdA) maakte zijn entree als lijsttrekker in augustus met een 5,3, maar zag z'n waardering daarna dalen naar een 4,8 in eind september. Deze daling zet nu niet door, Timmermans krijgt wederom een 4,8. Zijn eigen kiezers waarderen hem met een 8,1, iets lager dan eigen kiezers bij andere partijen. Kiezers die bij de vorige Tweede Kamerverkiezingen GroenLinks of PvdA stemden verschillen onderling niet in hun waardering van Timmermans. D66-kiezers geven hem een zeven, Volt- en PvdD-kiezers een 6,5 en SP-kiezers een vijf. Rechtse kiezers geven hem een vier (VVD-kiezers) tot twee (PVV-kiezers).

Ook **Esther Ouwehand** zag vorige maand haar waarderingcijfer dalen als gevolg van het conflict binnen PvdD (van 5,3 begin september naar 4,5 eind september), maar ook hier zet de daling niet door: ze blijft op hetzelfde niveau hangen. Gemiddeld krijgt Ouwehand een 4,6. Haar eigen kiezers geven haar een 8,1, iets lager dan de vorige 8,4.

4.3 Wat vinden kiezers van de lijsttrekkers?

We vroegen respondenten in hun eigen woorden te zeggen wat zij vinden van een willekeurig voorgelegde politicus (waar zij bekend mee zijn).

Dilan Yesilgöz (VVD) wordt door kiezers omschreven als een politica met een sterke persoonlijkheid, daadkracht een duidelijke mening, die ze helder kan communiceren. Kritische kiezers vinden haar te rechts en nemen het haar kwalijk dat ze de deur voor regeren met de PVV heeft open gezet.

Yesilgöz spreekt mij aan en is voor mij de meest geschikte kandidaat om Rutte op te volgen als premier."

- Zou nu VVD stemmen

"Komt sterk en doelgericht over"

- Zou nu BBB stemmen

"Pittige dame, die zelfverzekerd overkomt"

- Heeft nu geen partijvoorkeur

"Wat ik van haar zie en hoor vind ik helder en krachtig"

- Zou nu NSC stemmen

"Te weinig overtuigend en te rechts. Slecht dat ze de deur op een kier zet voor de PVV"

- Zou nu GL-PvdA stemmen

"Veel praten, weinig zeggen"

- Heeft nu geen partijvoorkeur

Figuur 4.3: Kunt u in uw eigen woorden zeggen wat u vindt van Dilan Yesilgöz? Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld indien bekend

Frans Timmermans (GL-PvdA) zien kiezers als een gedreven politicus met ruime ervaring in (Europese) politiek en bestuur, waarbij met name zijn inzet op het gebied van klimaat wordt genoemd. Positieve kiezers zien hem als deskundig en intelligent, kritische kiezers zeggen vooral dat zij hem vinden overkomen als arrogant en 'vol van zichzelf'.

"Een Europese zakkenvuller, klimaat idioot. Is helemaal doorgeslagen. Links denken en rechts z'n zakken vullen."
- Partijvoorkeur onbekend

"Een man die erg goed verschillende talen kan spreken. Het lijkt mij een man die goed weet wat hij zegt."
- Zou nu GL-PvdA stemmen

"Ervaren. Positief. Bemiddelaar. New Green Deal."
- Zou nu Volt stemmen

"Ervaren, recht door zee, betrouwbaar staatsman"
- Zou nu GL-PvdA stemmen

"Intelligente man, maakt zich hard voor het klimaat en is daar volhardend in (en dat is mijn inziens ook nodig)"
- Zou nu GL-PvdA stemmen

"Gaat te ver met zijn klimaatdrammerij, dus ongeschikt"
- Zou nu VVD stemmen

Pieter Omtzigt (NSC) wordt het vaakst omschreven met de woorden 'eerlijk' en 'betrouwbaar'. Kiezers vinden hem een integere en gedreven politicus die veel kennis heeft van de dossiers waar hij zich in vastbijt, zoals de toeslagenaffaire. Kritische kiezers zien dat ook als een zwaktepunt, zij vinden het onduidelijk waar hij voor staat en vinden hem te gefocust op een beperkt aantal onderwerpen. Ook twijfelen kiezers aan zijn stressbestendigheid en leiderschap.

"Komt betrouwbaar en eerlijk over. Komt op voor mensen die dat zelf niet kunnen."
- Zou nu NSC stemmen

"Goede politicus als dossiervreter, kaart dingen aan en houdt de aandacht erbij."
- Zou nu GL-PvdA stemmen

"Totaal onduidelijk wat hij van plan is. Blijft hangen in het verleden maar over toekomst zegt hij weinig."
- Partijvoorkeur onbekend

"Staat voor het volk maar denk dat hij te veel hooi op zijn vork neemt"
- Zou nu VVD stemmen

Figuur 4.4: Kunt u in uw eigen woorden zeggen wat u vindt van Frans Timmermans?

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld indien bekend

Figuur 4.5: Kunt u in uw eigen woorden zeggen wat u vindt van Pieter Omtzigt?

"Moedige idealist. Goede dossierkennis. Stressgevoelig."

- Zou nu VVD stemmen

"Lijkt mij eerlijk maar politiek fragiel."

- Partijvoorkeur onbekend

Geert Wilders (PVV) omschrijven kiezers als een gedreven politicus met een duidelijke mening, die niet bang is om zich daarvoor uit te spreken. Kiezers roemen zijn vaardigheden in het debat, maar omschrijven hem ook als hard, grof of polariserend. Zijn standpunten worden zowel door positieve kiezers ('komt op voor Nederland') als door kritische kiezers ('extreem, discriminerend, populistisch').

Caroline van der Plas (BBB) wordt omschreven als authentiek, menselijk en duidelijk in haar communicatie. Kiezers vinden dat ze opkomt voor de boeren, 'zegt waar het op staat' en 'spreekt met de taal van de gewone Nederlander'. Kritische kiezers twijfelen aan haar kennis zijn er (nog) niet van overtuigd dat ze ook kan waarmaken wat ze belooft.

Over **Lillian Marijnissen** (SP) zeggen kiezers dat ze opkomt voor de zwakkeren in de samenleving. Ze omschrijven haar als bevlogen en strijdbaar; sommigen noemen haar drammerig. Haar sociale verhaal wordt gewaardeerd, maar kritische kiezers vinden dat dat te veel over één ding gaat of dat ze te weinig resultaten boekt.

Rob Jetten (D66) wordt omschreven als sympathiek, gedreven en als iemand die zich hard maakt voor klimaat - waarmee hij ook regelmatig de kwalificatie 'klimaatdrammer' krijgt. Kiezers vinden hem jong en onervaren, maar positieve kiezers omschrijven hem ook als 'fris'.

Kiezers die bekend zijn met **Mirjam Bikker** (CU) omschrijven haar als christelijk en een degelijke en betrouwbare politica. Sommigen geven aan dat ze - ondanks dat ze wel bekend met haar zijn - haar niet goed genoeg kennen om iets over haar te zeggen. Kritische kiezers noemen haar wat saai en kleurloos.

Esther Ouwehand (PvdD) omschrijven kiezers als een gedreven politica die zich hard inzet voor de belangen van dieren - waarvan sommigen ook zeggen dat zij zich alléén hierop focust en 'drammerig' overkomt. Een aantal kiezers zegt in het algemeen aan dat zij in conflict met het (oude) bestuur van haar partij, zonder daarbij een conclusie te trekken over hoe Ouwehand daarin in heeft gehandeld. Kiezers die wel over haar oordelen zijn verdeeld: sommigen omschrijven haar als integer, betrouwbaar en standvastig, anderen vinden haar onsympathiek en onbetrouwbaar.

Ten slotte zeggen kiezers over **Henri Bontenbal** (CDA) dat hij sympathiek en een 'echte CDA'er' is, maar ook een 'fris gezicht' voor de partij. Omdat hij nieuw is zeggen kiezers ook vaak dat ze nog geen oordeel over hem kunnen vormen, ze moeten 'nog zien hoe hij het gaat doen'. Kritische kiezers vinden hem nog weinig zichtbaar, weinig krachtig en een beetje kleurloos.

5 Links-rechts plaatsing

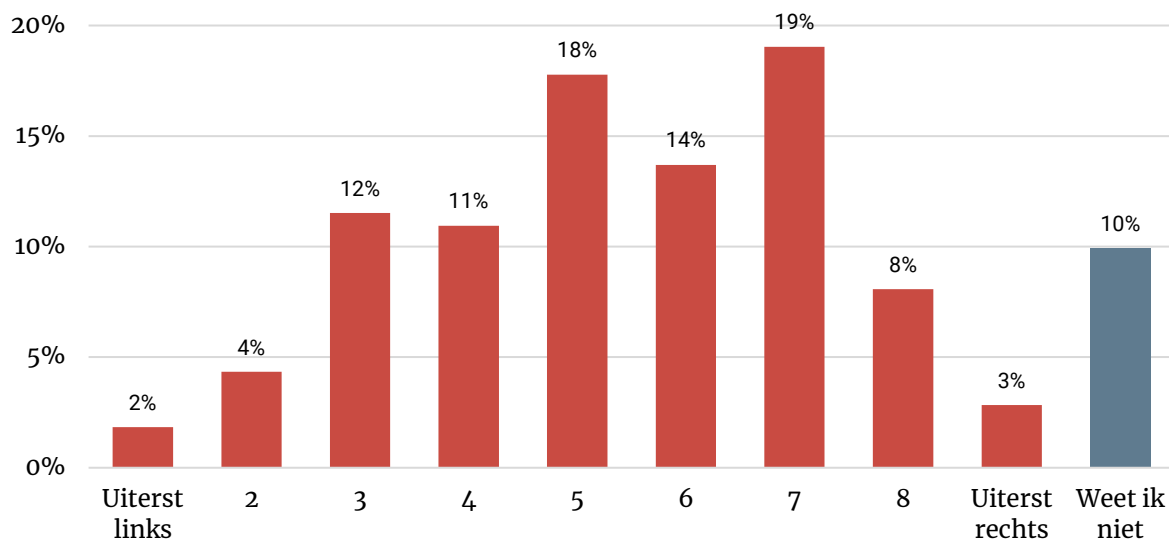
5.1 Zelf-oriëntatie

We vroegen kiezers zichzelf op een schaal van 'links' (1) tot 'rechts' (9) te plaatsen. Het grootste deel (44%) ziet zichzelf als rechts van het midden. Drie op de tien kiezers beschouwen zichzelf als links van het midden en 18 procent neemt een middenpositie in.

De rest (10%) weet niet waar zichzelf te plaatsen.

Figuur 5.1: In de politiek wordt soms gesproken over "links" en "rechts". Waar zou u uzelf op deze schaal plaatsen, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent?

Basis: gehele steekproef (n = 2.293).

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

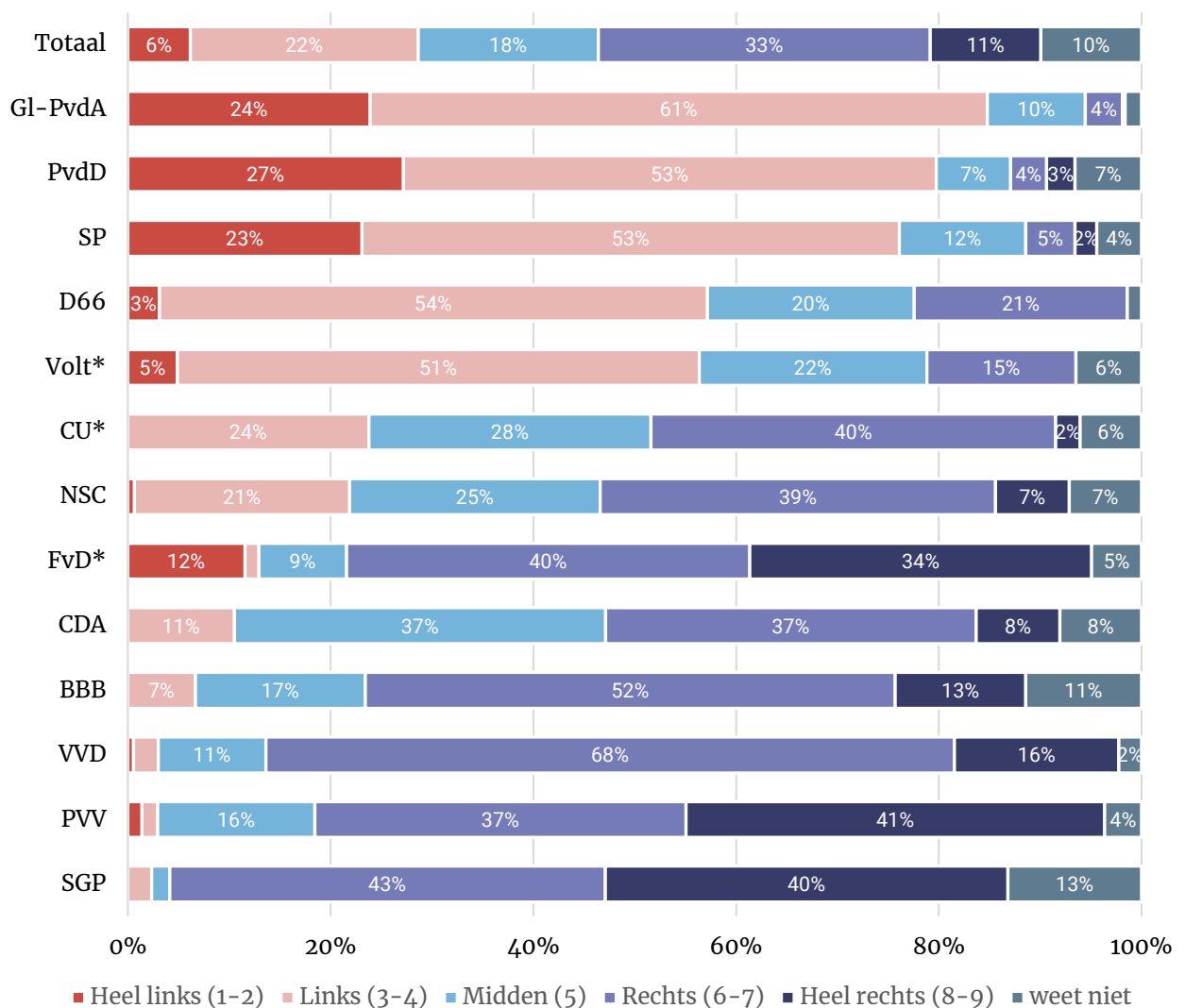
NSC-kiezer plaatst zichzelf in het midden of net rechts daarvan

Kiezers van GL-PvdA (85%), PvdD (80%), SP (76%) en in mindere mate ook van D66 (57%) en Volt (56%) zien zichzelf in meerderheid als links van het politieke midden. Kiezers van BBB (65%), FvD (74%), PVV (78%), SGP (83%) en VVD (84%) zien zichzelf eerder als rechts.

Wachtende op het verkiezingsprogramma moet de ideologische positie van Nieuw Sociaal Contract in aanloop naar de verkiezingen duidelijk worden. Kiezers van deze partij plaatsen zichzelf voor een relatief groot deel precies in het midden (25%). De rest vindt zichzelf eerder rechts (39%) dan links (21%). Zeven procent weet niet waar zichzelf te plaatsen. Daarmee lijkt de ideologische zelf-inschatting van NSC-kiezers nog het meest op die van CU- en CDA-kiezers.

Figuur 5.2: In de politiek wordt soms gesproken over "links" en "rechts". Waar zou u uzelf op deze schaal plaatsen, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent?

Naar politieke voorkeur. Basis: gehele steekproef (n = 2.293).

* Indicatief vanwege een laag aantal waarnemingen (n < 50).

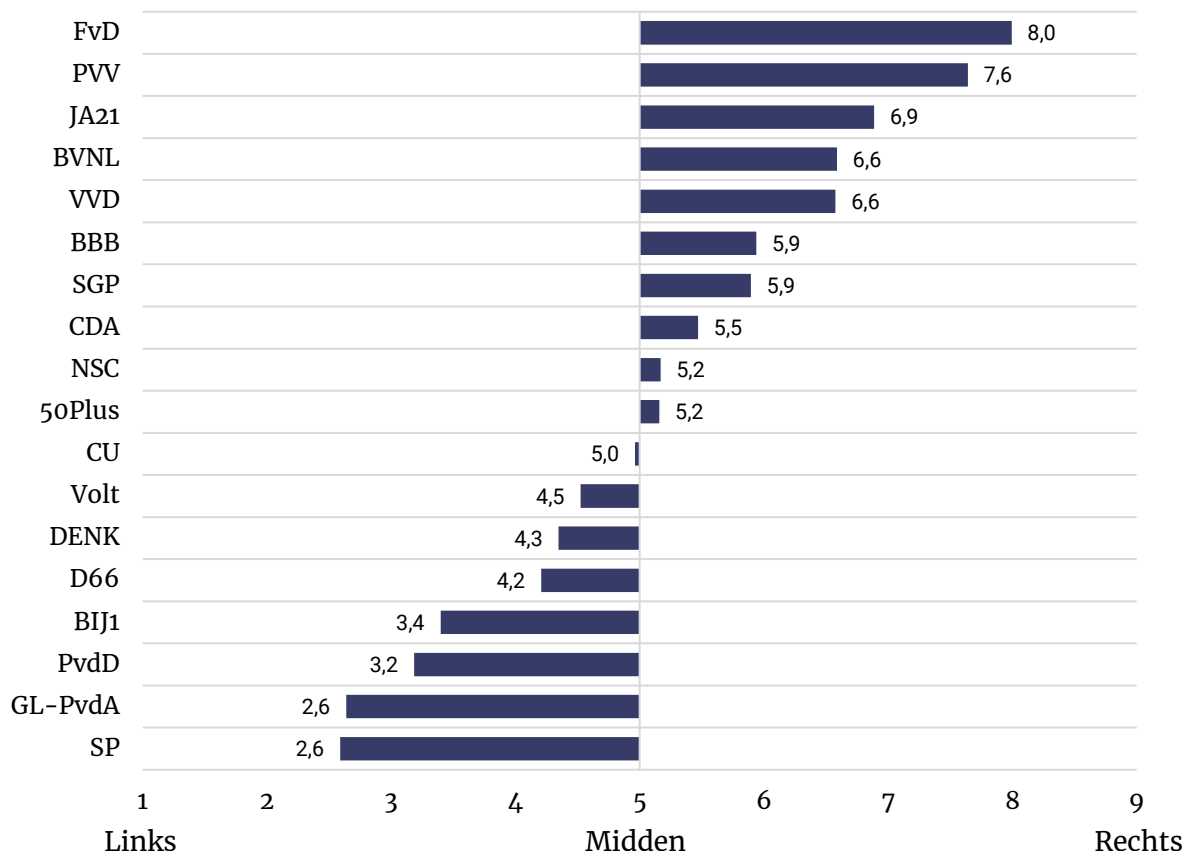
Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

5.2 Inschatting partijen: NSC nipt rechts van het midden

Gemiddeld genomen worden SP en GL-PvdA (beide score van 2,6) door de Nederlandse kiezer gezien als de meest linkse partijen. Forum voor Democratie (8,0) en PVV (7,6) worden gezien als het meest rechts. De ChristenUnie wordt door kiezers precies in het midden geplaatst (5,0), NSC en 50Plus (5,0) daar dichtbij.

Figuur 5.3: Waar zou u de volgende partijen plaatsen op deze schaal, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent? Basis: gehele steekproef (n = 2.293).

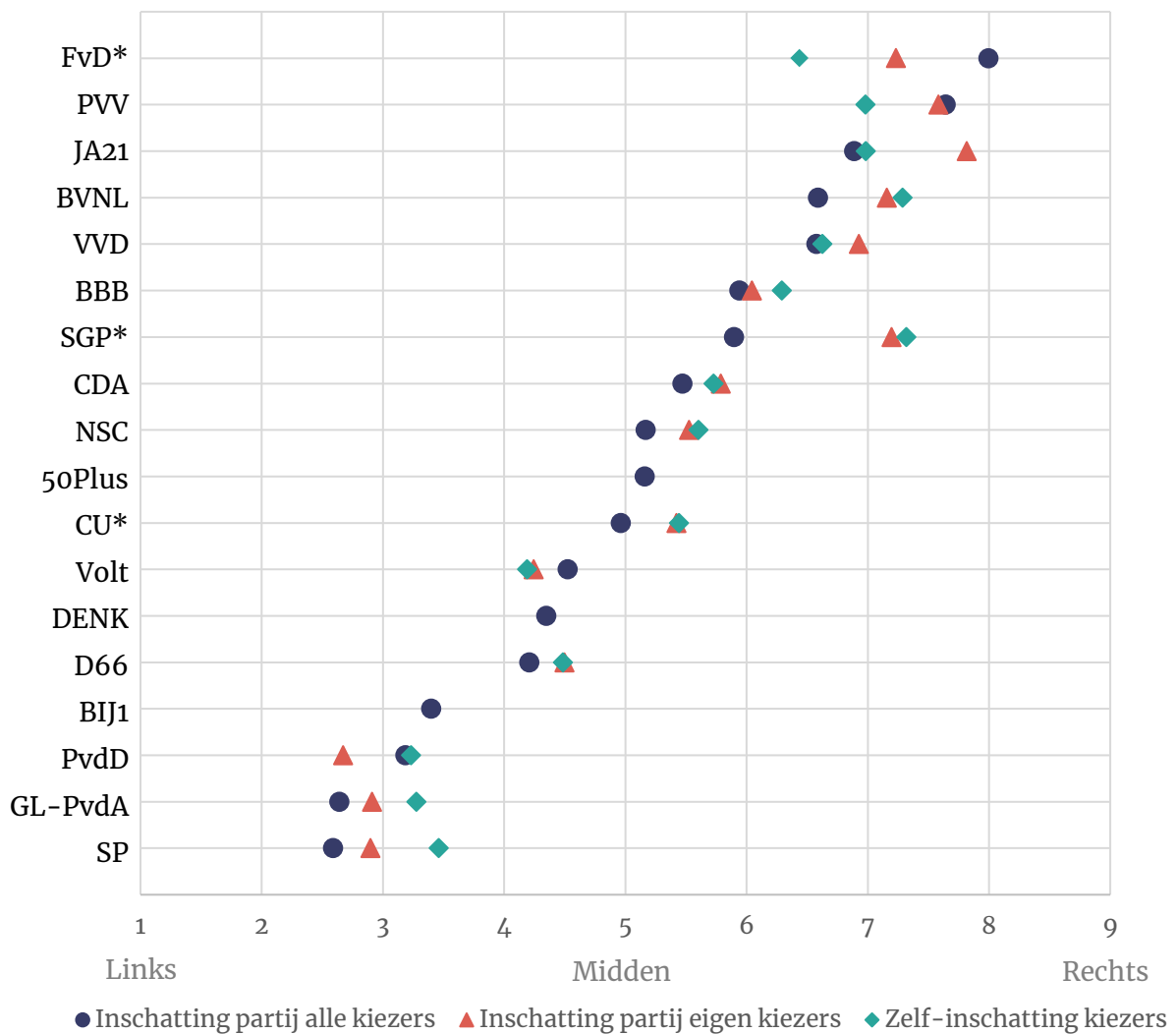
Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

Figuur 5.4 laat zien hoe links of rechts kiezers een partij inschatten (blauw), hoe kiezers hun eigen voorkeurspartij inschatten (rood) en hoe kiezers van een bepaalde partij zichzelf inschatten (groen).

Zo valt af te lezen dat SP gemiddeld genomen onder alle kiezers op 2,6 wordt gezet (de SP wordt dus gezien als de meest linkse partij). Kiezers die de SP als voorkeurspartij hebben geven de SP een iets minder linkse score dan gemiddeld: een 2,9. Zelf schatten SP-kiezers hun eigen politieke positie nog iets minder links in op, op en 3,5.

Figuur 5.4: Inschatting van partij en eigen ideologische positie

‘Waar zou u uzelf op deze schaal plaatsen, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent?’ ‘Waar zou u de volgende partijen plaatsen op deze schaal, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent?’

*Uitkomsten over eigen kiezers zijn voor deze partijen indicatief vanwege het kleine aantal waarnemingen (n < 50). Voor DENK, BIJ1 en 50Plus zijn te weinig kiezers om de zelfinschatting en inschatting van eigen partij weer te geven.

Bron: I&O Research, 9 oktober 2023

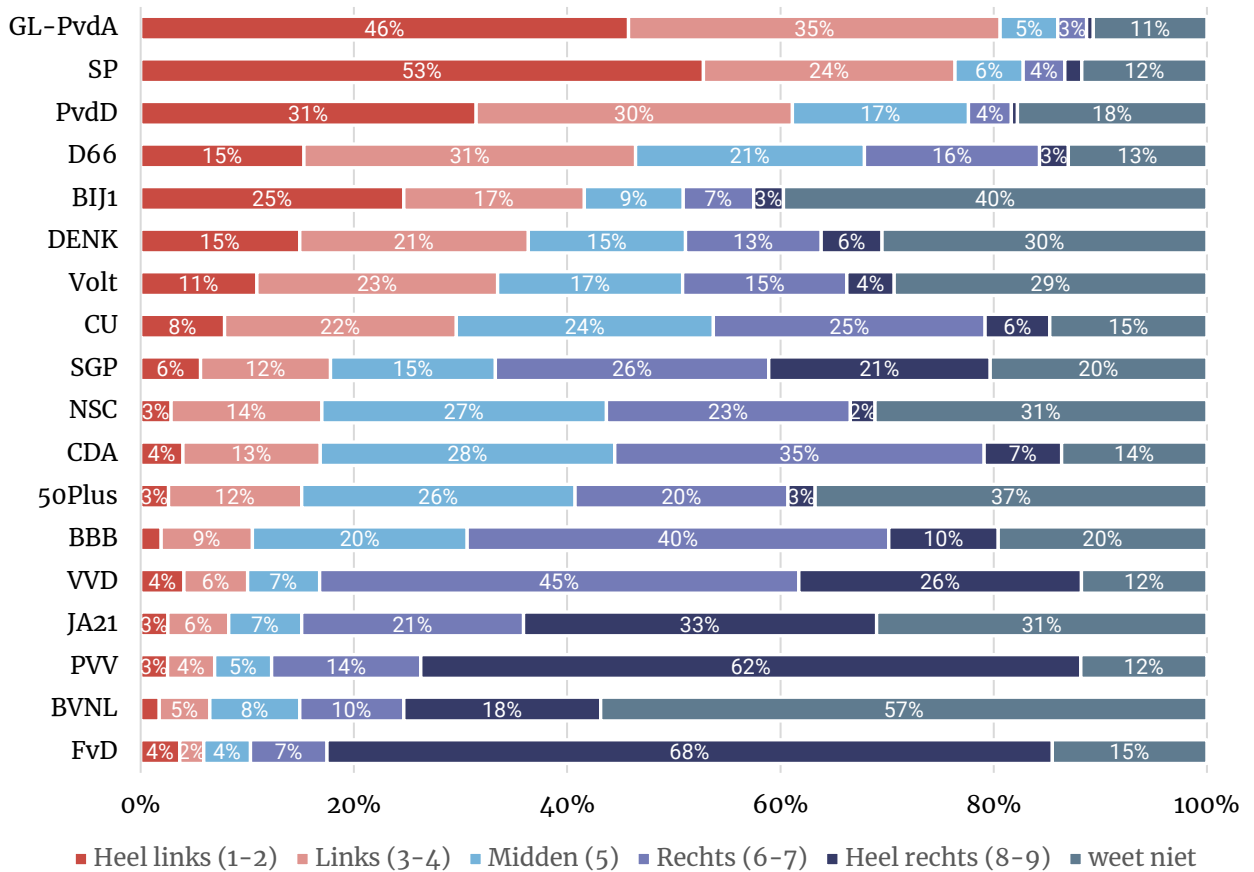
Kiezers zien zichzelf als gematigder dan hun partij

Kiezers zien zichzelf veelal als gematigder dan ze hun eigen voorkeurspartij zien. Het verschil is het grootst bij kiezers van SP, waar kiezers zichzelf als minder links (score 3,5) dan de partij (2,9) zien, en bij PVV, waar kiezers zichzelf als minder rechts (7,0) dan de partij (7,6) zien.

Onduidelijkheid over positie van NSC

Figuur 5.5 laat de spreiding zien van hoe kiezers politieke partijen in het politieke landschap plaatsen. Opvallend is dat veel kiezers niet weten waar ze partijen moeten plaatsen. Dat geldt met name voor kleine partijen als BIJ1 (40% 'weet niet'), 50Plus (37%), BVNL (57%), DENK (30%) en Volt (29%). Maar ook van NSC, dat in deze peiling op 26 zetels staat, weet circa een derde van de kiezers niet op de links-rechtsschaal te plaatsen. Verder zien we dat maar liefst 17 procent NSC inschat als links en 25 procent als rechts.

Figuur 5.5: Waar zou u de volgende partijen plaatsen op deze schaal, waarbij 1 uiterst links en 9 uiterst rechts betekent? Basis: gehele steekproef (n = 2.293)

6 Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van vrijdag 6 tot maandagochtend 9 oktober 2023. In totaal werkten 2.293 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. I&O Research voerde dit onderzoek uit op eigen initiatief. De steekproef is volledig getrokken in het I&O Research Panel.

Rolling panel

In de politieke peilingen in aanloop naar de verkiezingen maken we gebruik van een zogeheten *rolling panel*. Dit houdt in dat een deel van de respondenten die deelnamen aan de vorige peiling, ook voor de nieuwe peiling wordt uitgenodigd. Op die manier kunnen we scherp meten welke kiezersstromen plaatsvinden en welke redenen kiezers hebben om van partijvoorkeur te veranderen. Aan deze peiling namen 1.144 respondenten deel die ook deelnamen aan de peiling van eind september.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard. Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van $n=2.000$ en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). Het I&O Research Panel werkt met een spaarprogramma, waarbij deelnemers punten sparen afhankelijk van de lengte en complexiteit van de vragenlijst. Deze punten kunnen later worden ingewisseld voor Bol.com-tegoed of een donatie aan een goed doel.

I&O Research

I&O Research is het grootste onderzoeksbureau voor overheid en non-profit (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA, 2022). Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Wij werken voor overheids- en non-profitorganisaties.

I&O Research heeft vestigingen in Amsterdam en Enschede.

I&O Research is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR-gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. I&O Research is ISO 9001-, ISO 20252-, ISO 27001-, ISO 27701- en NEN-5710 gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 20252-Annex A gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.

I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
T (053) 200 52 00
E info@ioresearch.nl
KVK-nummer 08198802

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
T (020) 308 48 00
E info@ioresearch.nl